

SZILÁGYI LÁSZLÓ

A háromszor született iskola

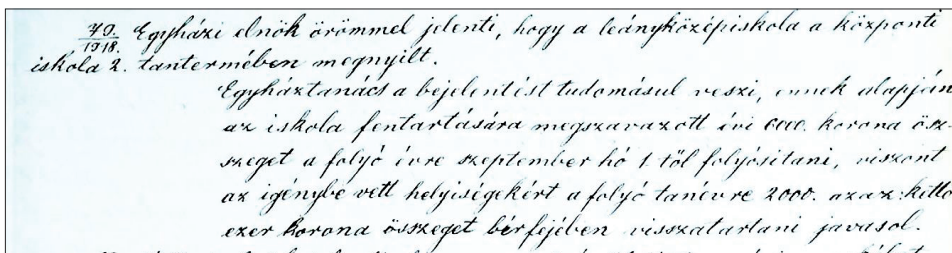
A 100 éves Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium alapítása és államosítása (2.)

Az első tanévek

A nyíregyházi evangélikus egyháztanács 1917. szeptember 19-i jegyzőkönyve örömmel tudatja, hogy a leányközépiskola az elemi iskola 2. tantermében megnyílt!

A leánygimnáziumok tanterve lényegében megegyezett a fiúgimnáziumok tantervével, azzal a különbséggel, hogy a görög nyelvet nem, latint is csak az ötödik osztálytól kezdve tanítottak, s megjelent az ének, a rajz és a kézimunka oktatása is. Az érettségi bizonyítványok természetesen jogosítottak a felsőfokú tanulmányokra is.¹

Az iskola léte nagyban függött a rendelkezésre álló anyagi forrásoktól, ezek pedig igen szűkösek voltak. Az iskola fenntartására megszavazott évi 6000 koronát már az első évben folyósította is a helyi egyház (ebből a helységekért, azok fűtéséért, világításáért bér fejében 2000 koronát kívánt visszatartani).²

Ugyanakkor illúziók vezették a püspököt, s az egyház megpróbálta önmagát is hermentesíteni: amikor Geduly Henrik válaszol az alapításért neki köszönetet mondó

¹ <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1354.html#1358>. FEHÉR KATALIN: Oktatásügy. In.: Magyarország a XX. században. V. kötet. Szekszárd, 2000. Babits Kiadó, 458. Összességében is 1914-ben csak 195 középiskola működött az országban.

² Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsi jegyzőkönyv 1917. szeptember 19-i ülés, 79. sz. (493.) a Leányközépiskola megnyitásáról, s ugyanerről a szeptember 30-i képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve (53. sz. (496.) A 493. oldalon elírásból az 1917. év helyett az 1918-as évszámot találjuk a jegyzőkönyvi számok mellett. A fűtésre és világítása a 2000 korona fejében 2-2 öl fát adott az egyház az első tanévben. Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsi jegyzőkönyv, 1917. október 29. (86/1917. 498.).

képviselőtestületnek, abban reménykedik, hogy „a megindult iskola virágozni és az egyház minden további anyagi áldozata nélkül fejlődni fog.”³

1921-ben is még a központi elemi iskola felső szintje adott helyet a leánygimnáziumnak, de már gondolkodtak volna végleges elhelyezéséről, mert a négy tanterem biztosítása gondot jelentett az elemi iskola számára, s áprilisban vonakodtak is átadni az egyiket.⁴ Ekkor még a püspöki hivatal titkári szobáját is ideiglenesen használhatták a lányok. Mindennek megvolt az „ára”: a leánygimnázium terhére alkalmas hangfogó felszerelését kérték az ajtóra, az iskolai tantermekért az egyházközség 1000 korona bérleti díjat szedett volna be, sőt „kárpótlásul” a szintén használatba vett elemi iskolai szolgálati helyiségért („szolgakásért”) villanycsengőt kellett volna beszerezniük.⁵

Az anyagi terhek feletti méltatlan osztozkodással hozható összefüggésbe báró Buttler Sándor lemondása az iskola felügyelői és az igazgatótanács elnökségéről 1921. május 6-án. Az elnököt külön bizottság kérte maradásra, s ő csak úgy vállalta ismét a tisztséget, ha a képviselőtestület „a leánygimnázium jogos és méltányos igényeit a szívéen viseli”.⁶

Az anyagi nehézségekkel magyarázható, hogy az eredeti tervek helyett a felső leányiskolai tagozat nem jött létre, s az e helyett létrehozott felsőkereskedelmi ágazat is csak 1918–19-ben működött, majd megszűnt.⁷ Az iskola kizárólag leánygimnáziumként működött tovább.

A szülői-tanulói érdeklődés igazolta a várakozásokat: már az első évfolyamba 26-an az ötödikbe 38-an iratkoztak be. Dr. Popini Albert igazgatásával két tanárnő, Kálmán Piroska, Reguczky Ilona és négy óraadó, Busitiáné Nikola Kornélia, Kozák István, Szalay Sándor és Trajtlér Anna tanította a lányokat. Az első tanévet 61 tanuló fejezte be 1918. június 20-án.

Az első évek próbára tették a tanári kart. Ebben a háború okozta nehézségek, a járványos megbetegedések éppúgy szerepet játszottak, mint a politikai, ideológiai változások.

1918 nyarán, őszén a spanyolnátha (az influenza) szedte áldozatait szerte a kontinensen. Nyíregyházán is nagy volt a megbetegedések, halálesetek száma, októberben egy hétig szünetelt a tanítás.⁸

A legjelentősebb politikai változást az őszirózsás forradalom, az ország elleni antant támogatással indított román, cseh, szlovák és szerb támadások jelentették, majd a proletárdiktatúra. A Forradalmi Kormányzótanács állami tulajdonba vette az iskolákat. A tantestület egy része, s Popini Albert igazgató a változások híve lehetett, pontosabban azok ígéretében reménykedett. A Tanácsköztársaság Budapesten megszüntette az

³ Az alapításról ld. Geduly Henrik: A nyíregyházi ág. h. ev. leányközépiszkola megalapításának története. In.: A Nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Leányközépiszkola értesítője az 1917–18., 1918–19. és 1919–20. iskolai évekről. Közzéteszi Adorján Ferenc. Nyíregyháza, 1920. Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsí jegyzőkönyv, 1917. június 10. 1917/38. sz. 484.

⁴ Nyírvidék, 1921. szeptember 4. 200. sz. 2. Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsí jegyzőkönyv, 1921. április 24. 38. sz. 716.

⁵ Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsí jegyzőkönyv, 1921. június 11. 83. sz. 730.

⁶ Nyíregyházi evangélikus egyháztanácsí jegyzőkönyv, 1921. április 24. 38. sz. 717., 1921. május 14. 47. sz. 720., valamint 1921. június 11. 57. sz. 724.

⁷ HORVÁTH SÁNDOR: A Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium története. In: 50 esztendő. A Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium jubileumi évkönyve. 1967. 6. [Horváth, 1967]

⁸ Nyírvidék, 1918. október 3. 223. sz. 3.

iskolai hitoktatást, a „vallás tanítását.” A megyében még tartottak, tarthattak órát a lelkesek és papok, de a sajtó már követelte, hogy a „régí rendhez leggörcsösebben ragaszkodók”-at hallgattassák el. A Leánygimnáziumban Molnár Kálmán római katolikus hitoktató, a 6. osztályban, a tanári szobában tartott tanítási órán kimondott szavainak fültanúja volt két tanárkolléga is: „vagy lever bennünket az antant és ezzel együtt leveri a szocialista aspirációkat... vagy a szocialisták győzedelmeskednek és érvényre juttatják eszméiket. A vallásos ember nem lehet forradalmi lelkületű...”. Jelentésük hamar elkerült az igazgatóhoz, aki vizsgálatot rendelt el a hitoktató ellen!

A koreográfia a későbbi évtizedekből jól ismert módon zajlott: a hitoktató beismerte, hogy „hibázott”, órát kellett tartania immár forradalom párti szellemben az igazgató jelenlétében, a városi direktórium pedig „kivételesen eltekintett” a szigorúbb megtorlástól és nem állította forradalmi törvényszék elé, hanem a nyilvánosság előtt bélyegezte meg.⁹ Az eljárás azonban őt is és a közvéleményt is arról győzhette meg: a magyarországi szocializmus valóban vallásellenes.

Az eset ugyanakkor igazolja: a vidéki értelmiség egy része ekkor már a forradalmi változásoknak is híve volt, anélkül, hogy tartalmával igazán tisztában lett volna. Hogy mindezt hogyan lehetett összeegyeztetni az iskola indíttatásával, szellemiségével és az addigi egyházi támogatással – megítélését az olvasóra bízom. Ahogyan ezt tette – az ország közvéleményére apellálva – Popini Albert is, aki május 11-én lemondott igazgatói tisztről. Az ellenforradalmi korszak kezdetén, 1920. július 20-án egyházmegyei törvényszék elé idéztek, s leánygimnáziumi tanári állásából is elmozdítottak. A tárgyaláson elhangzott: a Bessenyei Körben és a város művelődési életében megérdemelt tekintélyt vívott ki magának, megalapította a *Szabolcs* c. szabadkőműves nagypáholyt, amelynek mestere lett, a Tanácsköztársaság hatalomátvétele után belépett a Szociáldemokrata pártba – ez utóbbi lépéseivel azonban éppúgy szerzett magának barátokat, mint ellenségeket, s „a nyíregyházi társadalom egységét bontotta meg”. A vád szerint Popini a Tanácsköztársaság alatt fegyveres szolgálatra is vállalkozott (de ezt a direktórium elutasította), a piricsei tanácsválasztáson pedig elnöki tisztséget látott el, s ezzel a proletárdiktatúrát „tettleg szolgálta”. Az ítélet indoklása szerint összességében „a fennálló hazai és egyházi törvények ellen cselekedett.” Popini Nyíregyházát is elhagyta, Debrecenbe telepedett le,¹⁰ 1930-ban halt meg. 1945-ben özvegyét és ezzel tulajdonképpen őt rehabilitálta Dálnoki Miklós Béla kormánya.¹¹

A háború után – más okból – még egy veszteség érte a nyíregyházi oktatásügyet. A leánygimnázium alapítóatyái közül a város polgármestere, Balla Jenő (1869–1919) hunyt el. Eredeti nevén Sztempák Jenő kezdetben az árvaügyekkel foglalkozott, gazdasági és adóügyi tanácsos volt. A tehetséges, zeneszerető ember 1915-től töltötte be a város vezetői tisztségét, de ekkor már egyre különösebb, megalomán tervekkel állt elő: az Alpar Ignác tervezte városi Színházat is lebontatta volna, hogy egy még nagyobb

⁹ Nyírvidék, 1919. április 1. 73. sz. 2.

¹⁰ Az 1920. július 22-i fegyelmi ügyről: Nyírvidék, 1920. július 24. 167. sz. 2. Debrecenbe költözéséről: Horváth, 1967. 7.

¹¹ SZÜCS LÁSZLÓ: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15. „A” kötet (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 28. Budapest, 1997. 676. 26. lábjeget. Levéltári hivatkozása: MOL XIX-K-1-b 1945-6520.

építsen (bár az is kihasználatlan volt), újabb szinttel akarta megemelni a városházát és a Korona épületét... Az alispán részéről fegyelmi eljárás indult ellene, s idegállapota miatt klinikákon, elme- és idegyógyintézetekben ápolták. A család gyámság alá is helyezte, a fegyelmi helyett pedig nyugdíjazták, sőt közveszélyesnek minősítve végül Nagykállóba szállították: az ottani elmegyógyintézetben tengődve, szenvedve halt meg 1919. március 27-én.¹² Legmaradandóbb, a háborús körülmények között sokak szemében „örült”, de mégis értékteremtő és értékálló tette volt a leánygimnázium megalapítása.

Ekkor az iskola léte is veszélybe került: a megszálló román csapatok az iskolában megtelepedtek egy időre, dr. Moór Elemért Brassóba internálták, az ideiglenesen kinevezett igazgató, Reguczky Ilona pedig csak egy évig látta el feladatát. Mivel a forradalom alatt az iskola politikai értelemben „kompromittálódott”, voltak, akik már megszüntetése mellett érveltek a városháza és a fenntartó egyházközség részéről.

Sokkal jelentősebb volt azonban a leánynevelés ügye annál, mintsem hogy két év forradalmi és ellenforradalmi megrázkódtatásai hosszú távon befolyásolják az iskola jövőjét!

Az igazgató tanács által ekkor kinevezett Adorján Ferenc – magyar–vallástan szakos tanár, az ev. főgimnáziumi tanára – 1933-ig tartó igazgatósága alatt az iskola helyzete megszilárdult, az intézet szervezeti keretei teljesen kiépültek. Az igazgató mellett 14 tanár (fele-fele arányban nők és férfiak), pl. Fehér Gábor, Fehérné Popovits Margit, Polster Erna, Ambrózy Géza stb. valamint 5 hitoktató tanított.

Tanulói létszáma folyamatosan nőtt: a második tanév 145 főnyi diáklétszámáról, 1920–21-ben – immár valamennyi évfolyamon egy-egy osztállyal – 204 főre, 1943–44. tanévben 322-re. Pedig sokan abbahagyták tanulmányaikat, jellemzően 14 évesen, az ötödik osztályban. Az első évfolyamot általában 40 körüli osztálylétszámokkal kezdték (de volt 20 fős és 61 fős kis elsős osztály is), a nyolcadik évfolyamot viszont 21 fő körüli létszámmal zárták. Volt olyan év, hogy csupán 8, de volt, amikor 37 maturanda hagyta el sikeres érettségivel az intézményt.¹³ Az első érettségit 1921-ben tették le.

A tanítás–nevelés intézményi feltételei

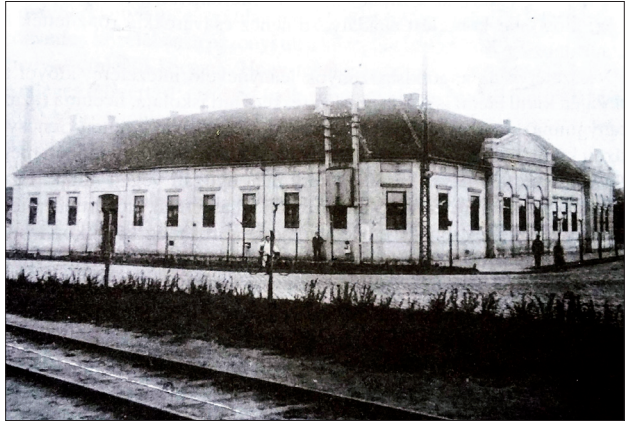
Hosszú ideig gondot jelentett a tanárhiány, a helyettesítések magas száma és a megnövekedett létszámú diákság elhelyezése: saját épület híján 1920-ban az ev. (Kossuth) főgimnázium épületében, utána a statusquo izraelita hitközség iskolájában, majd az evangélikus elemi iskola három tantermében és a püspöki iroda két szobájában tanulhattak, összesen öt helyiségben. Az ideiglenes helyzetben a megoldást a nap megbontása jelentette: a tanítás váltakozva folyt a nap folyamán: délelőtt öt osztály tanult, délután pedig három – s ez így maradt 9 éven át.

¹² M. OBERLÄNDER ERZSÉBET: Három nyíregyházi polgármester. Adalékok a nyíregyházi Bencs-család egyik ágának történetéhez, 333–335. <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/321-347.pdf>

¹³ Az iskola népessége az 1920–21. tanévtől 1943–44-ig. In: A nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Geduly Henrik Leánygimnázium évkönyve az 1942–43. iskolai évről az iskola fennállásának 26. esztendejében. Közzéteszi Weiszter Gyula igazgató. Nyíregyháza, 1943. 37.

Az 1935–36-os tanévig az iskolai évkönyvek címe: A nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az (adott) iskolai évről. Szerkesztője 1919–1933-ig Adorján Ferenc igazgató. [Evangélikus Leánygimnázium évkönyve]

A felemás állapotok az 1926–1927-es tanévben az iskola, fennállásának 10. évfordulóján szüntek meg. 1926. szeptember 18-án költöztek a Széchenyi utca 50. számú úgynevezett Huszár-épületbe.¹⁴ A tanévet már itt nyitották meg a „Jövel Szentlélek Úristen” kezdetű evangélikus énekkel, melynek dallama a nyíregyházi füleknek az Evangélikus Nagytemplom harangjátéka révén is ismerős lehet.

Az Evangélikus Leánygimnázium egykori épülete, a Huszár-épület (1925–1935) a Széchenyi utca 50. sz. alatt

Természetesen elhangzott a két világháború közötti időszak tanórakezdeti imája is: „Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában,/ Hiszek egy isteni örök igazságban,/ Hiszek Magyarország feltámadásában!” Ennek megfelelően kívánta Szohor Pál egyházi felügyelő, hogy istenfélő, emberszerető, munkakedvelő ifjúság növekedjék itt „Nagymagyarország feltámasztásának harcos csapata!”¹⁵

A házat a város adta bérbe; valamikor az 1860-as években épült korcsmának, „Huszárka” illetve Víg Huszár nevű korcsmaként/vendéglőként ismerték, a 20. század elején 14-es k.u.k. huszárezred irodái és lakások voltak itt, 1914-től a tanítóképző internátusa, az 1960-as években pedig az 1. sz. Benczúr Gyula Általános Iskola. (A buszpályaudvar kialakításakor, 1985-ben bontották le a patinás épületet).¹⁶

A leánynevelő intézet vezetősege, az első bennlakó növendékek

Pisszer János ingyenesen elkészített tervei szerint és Hauszki János építőmester önzetlen munkájának köszönhetően, a 700 négyzetméteres épületet átalakítva és kibővítve egy tanteremmel, immár el lehetett helyezni a 10. tanévben beiratkozott 258 tanulót. Előnyeként említették,

¹⁴ Evangélikus Leánygimnáziumi évkönyve, 1926–27. 16.

¹⁵ Uo. 17.

¹⁶ A fénykép forrása: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. Újabb híradások a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, START Rehabilitációs Vállalat és Intézményei, 1997. 63. A Víg Huszár vendéglőről: Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára [MNL.SZSZBML] Margócsy József jegyzetei (kézirat), Víg Huszár.

hogy a lányok még esős időben is tartózkodhattak a szabadban, hála a fedett (oldalt nyitott) folyosónak. Az épület átadását így kommentálta a sajtó: „az ág. ev. leányfőgimnázium oktató-nevelő munkájának kiválóan megfelelő, új otthona a kultúrának.”¹⁷ Elismerően szólnak „a népes és a maga nemében pótolhatatlan nyíregyházi leány középiskola”-ról. A jó levegőt biztosította az iskola területén négy vadgesztenyefa, két ezüstnyír és tizenkét zöldjuhar¹⁸ és a mellette elterülő Népkerthoz tartó ligetes területe, míg a civilizáció dinamikus erejének hangját adta a mellette húzódó vasút.

Amikor az 1926. évi XXIV. törvénycikk a leányközépiskolák sorában a gimnázium mellett létrehozta a leánylíceumot és leánykollégiumot, az Evangélikus Leánygimnázium líceummá kezdett alakulni, így a latin helyett művészettörténetet és egy modern nyelvet oktatott. (A gimnáziumban is tanítottak ugyanakkor két modern nyelvet, németet és franciát). Adorján Ferenc igazgató már 1927 januárjában írásban kérdezte meg a szülőket, hogy a két iskolatípus közül melyiket tartják megfelelőbbnek „helyi társadalmunk szempontjából”. (Az írásbeli forma oka az volt, hogy a szülői értekezletek „gyér látogatottságúak” voltak.) A felhívást a Nyírvidék lapban is közzé tették.¹⁹ A szülők minden lehetőséget meg akartak adni a leányok továbbtanulására (bár mindkettő jogosított erre, de az eltérő profil miatt vagy különbözeti vizsgát kellett tenni, vagy utólag az egyetemen kellett pótolni a hiányokat) így kérésük folytán a harmadik évben az iskola visszatért a gimnáziumi formához.

Az iskolafenntartó Nyíregyházi Evangélikus Egyház az 1932–33. tanévben az egyik legnagyobb tantermet tornateremmé bővítette, majd külön rajztermet hoztak létre a várostól megvásárolt, korábban vámkirendeltség célját szolgáló épületben.

Évtizedes takarékoskodás után a fenntartói, az állami, volt tanulói és szülői segítséget is igénybe véve Weiszer Gyula igazgatósága alatt 1935. szeptember 9-én az új tanévet már egy új épületben, a Jósa András utca 2-6. szám alatt kezdhették meg.

Az elemi iskola épülete, egyben a gimnázium első ideiglenes helye és a saját épület a Jósa András utca 2–6. sz. alatt (ma a Nyíregyházi Vasvári Pál Gimnáziumnak ad otthont)

1939-ben készült el a tornaterem.

Az épület államosításkor felvett jegyzőkönyv szerint a Jósa András utca 2-4-6. sz. alatt három épület állt. Telke 1037 négyszögölnyi volt (85×40 m méretű). A 2. sz. alatti főépület épült 1935-ben. Itt 7 tanterem, tanári és igazgatói szoba, két mellékhelyiség és egy különálló tornaterem volt. A termeket vaskályhával (két helyen cse-

¹⁷ Nyírvidék, 1926. augusztus 31. 196. sz. 4. A gimnázium 1943-44. évkönyve szerint az egyház a város egyik leg szebb helyén két egymás mellett lévő házat vásárolt meg, 1932-ben ezek mellett egy üres saroktelket, ahol 1935-ben épült fel a modern iskolaépület egy része. 1939-ben épült hozzá a tornaterem. A kollégiumot 1941-ben adták át. Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1943-44. 3.

¹⁸ MNL.SZSZBML. Margócsy József jegyzetei. Evangélikus... címszó alatt.

¹⁹ Nyírvidék, 1927. január 30. 24. sz. 3.

répkályhával) fűtötték be, s egy részében már házi vízvezeték is volt. A folyosók, a termek világosak, jól szellőztethetők voltak, de az egész épület befejezetlen volt, hiszen a tervezett nagyobb épület egyik szárnya volt ez. Ásott kútjának vize ivásra nem volt alkalmas, udvarát is elég kicsinek mondják, az épület előtt viszont volt egy kis előkertje.

A Jósa András utca 4-6. sz. alatti további két egybeépült melléképület még korábban, 1920-ban vályogból vagy használt anyagokból készült, s a jegyzőkönyv szerint nem volt elég világos, a falak is nedvesedtek. Itt 3 tanteremben tanulhattak a diákok, s igénybe vehették a könyvtárat, olvasót, a fizikai és természetrajzi szertárakat. Az altiszti lakás szintén itt volt.

A megújulás az iskola nevének megváltoztatását is magával hozta. Az iskolaalapító Geduly püspök halála után 1937. április 6-án engedélyezte a minisztérium, hogy a gimnázium felvegye a Nyíregyházi ág.h. ev. Geduly Henrik Leánygimnázium nevet. Az iskola munkáját az odalátogató kerületi főigazgató így jellemezte: „...itt a tanítás és nevelés munkája állandóan fejlődően folyik, szinte mindig forr és erjed, amiből szakadatlanul újabb pedagógiai kezdeményezések tisztulnak ki.”

Az 1940-es években már az ország legnépesebb evangélikus leánygimnáziuma volt.²⁰ (Ahogyan a Kossuth a legnépesebb fiú gimnázium). 16 tanár nevelt, tanított 301 diákot.

1941-ben egy 30 fős kollégium („internátus”) is létesült a Jósa András u. 4-6. számú házak átalakításával, de a háború után már nem nyílt meg.

Az iskola létszáma viszont a háború után jelentősen megugrott: 1945 után a két első évfolyamon már párhuzamos osztályokat indítottak. 1947-ben 11 tanterem, 1 tornaterem, 1-1 ifjúsági szoba állt a diákok rendelkezésére.

Tanulmányi eredmények, színvonal

Az iskola negyedszázadát számokban tanára, Ambrózy Géza, a kitűnő matematikus, az igazgatótanács tagja és jegyzője, az egyházközségi képviselőtestület és több evangélikus egyesület tagja összegezte, akinek márványtablója, most a gimnázium falán látható.

Az 1917–41 közötti huszonnégy évben összesen osztályozott 5871 tanuló 22,8 százaléka jeles, 36,4 százaléka jó, 34,5 százaléka elégséges volt, de nem volt kevés az elégtelenek aránya (6,3%) sem. (A gyakorlatban tehát négy jeggyel, 1 = jeles, 2 = jó, 3 = elégséges, 4 = elégtelen osztályoztak.)

Az érettségik szépen sikerültek. 1941–42-ben az Evangélikus Geduly Henrik Leánygimnáziumban 29 tanuló közül 13 tanuló érettségizett kitűnő és jeles eredménnyel.²¹ A 45 százalékos eredmény az országban legjobbak között volt. A színvonal később még nőtt is: az 1947. évi érettségén a diákok 50 százaléka ért el kitüntetéses eredményt.²²

²⁰ Tiszai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1940–1952. 1943. szeptemberi jegyzőkönyv. Püspöki jelentés a tiszai kerület 1943. évi közgyűlése elé. 16.o.

²¹ AMBRÓZY GÉZA: Az iskola negyedszázada számokban. In: Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1941–42. 25.

²² MNL SZSZBML, Margócsy József jegyzetei. Evangélikus... címszó alatt. Szak. 150/151.

Az első érettségi feladatokat az évkönyvek megőrizték:

1921-ben magyar nyelvből *A megcsónkított Magyarország gazdasági és kulturális jövője* címmel kellett fogalmazást írni, latin nyelvből és irodalomból *Bellum Jugurthinum* részletét (Micipsa beszéde Jugurthához) fordították, német nyelv és irodalomból műballadát fordítottak magyarból németre. (1926-ban pl. szabad tételként mutatták be *A német és a magyar kultúra érintkezéseit*, valamint magyarról németre fordítottak egy, Luther Márton világtörténeti jelentőségéről szóló írást.) Mennyiségtanból az érdekesség kedvéért közlöm a feladatot – több feladat nem is volt! Ha tetszik, próbára lehet tenni magunkat!

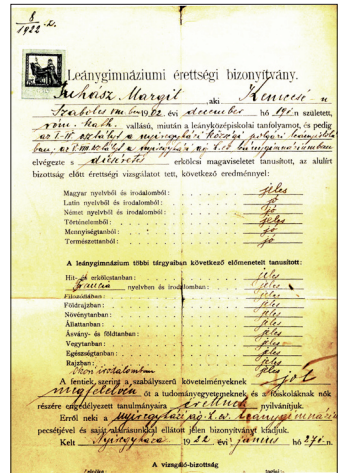
A mennyiségtanból: 1) Az atya leánya születésekor és születésének minden évfordulóján 4200 K-t helyez el gyermeke 18 éves koráig, hogy az a kamatok kamatjával megnőtt összegből 24 éves korától 50 éves koráig minden év végén egy bizonyos járnlékot étvezhessen. Mekkora ezen járadék $4\frac{1}{2}\%$ kamatokat számítva?

Jellemző az 1926/27-es tanév irodalmi tétele is: Hazafias költészetünk a hanyatlás korában. A felsőbb (V–VIII. osztályok) évfolyamokban a tanév során 7-9 fogalmazást kellett írniuk a diákoknak. Tematikájuk a romantika irodalmát célozta meg (Vörösmarty, Arany művei), de elemezték egy Kossuth-beszéd szerkezetét, szónoki beszédek megírásának feladatával is megküzdöttek (március 15-i ünnepély, hősök emlékművének leleplezése). Az esszéekben – a kor diktálta módon – Mohács és Trianon kerültek egymás mellé, de bemutathatták legkedvesebb olvasmányaikat is.²³

Az iskola szellemisége, légköre

A nevelés célját a két világháború között „az evangélimi szellemtől áthatott magyar leánylélek kialakítása” jelentette. A patetikus hangvétel a kor jellegzetessége, de a „leánylélek” kifejezés mégsem véletlen. Weiszer Gyula igazgató rögzíti, hogy nem szabad és nem is lehet tömeglelkek nevelésére törekedni: az iskola minden megnyilvánulása lélekformáló, ahol – mint mindenütt – érvényesülnek a lélektani szabályok: minden egyes szó és tett nyomot hagy a lélekben és – szemben a fizikai valósággal – egy és ugyanazon ok más és más eredményt hoz.²⁴

Az iskola akkori légköréről Margócsy József közölt könyvében személyes hangú részleteket. Megtudhatjuk, hogy az akkori fiúgimnáziumbeli diákok számára furcsaság volt, hogy alig volt férfi a tanárok között és

Méreiné Juhász Margit (1902–1965) érettségi bizonyítványa 1922-ből. Személyében képviselte a két nyiregyházi leánygimnázium közötti kapcsolatot. Az Evangélikus Leánygimnáziumban érettségizett, de az Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetének tanára lett. Később a MTA könyvtárának tudományos munkatársaként alkotott maradandót.

²³ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1926–27. 35–36.

²⁴ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1942–43. 33.

azt is, hogy „valamilyen régi nőnevelőintézeti, zárdai szellem hatotta át annak az iskolának a folyosóit.” Fekete harisnyát, komoly öltözetet viseltek a lányok, bevezették az egyenköpenyt és mindenhová csak szülői kísérettel lehetett menni, iskolaidőben vendéglőbe azonban még úgy sem. (A cukrászda kivételt jelentett és a jégpályára a cselédlány, vagy bejáró is kísérhetett.) Abban az esetben, ha érdeklődő fiatal férfit ember szólította volna meg a leányzót, a kötelezően megtanulandó válasz így hangzott: „Tisztelem és becsülöm önt, de iskolánk fegyelmi szabályai értelmében engem haza nem kísérhet. Legyen szerencsénk vasárnap délután otthon, ahol édesanyám társaságában egy csésze teát megihatunk.” Abban az esetben, ha a lovag nem tágitott, akkor pedig következhetett az „ultima ráció” az osztályfőnök szavai szerint: „Akkor szólj, fiam, a rendőrnek, hogy az illető téged molesztál. Majd elveszi a kedvét.”

Az iskolai évkönyvek is rögzítették a kívánatos viselkedést:

A találkozás lehetőségei a fiatalok számára tehát ajándék számba mentek, meg is becsülték azokat. A Bessenyei Kör előadásai, hangversenyei, a Koronában rendezett koncertek is alkalmasak voltak, hogy egymást láthassák

10. *Fegyelmi szabályaink* nemcsak az iskolai évben, hanem a *nyári szünidőben* is kötelezők mindazokra a tanulókra, akik nálunk akarják tanulmányaikat folytatni. Szabályaink rendelkezései közül különösen a következőkre hívom fel a figyelmet: Tanítványaink fiatalemberekkel nem járkalhatnak; az erdőben, a Sóstófürdőn és a temetőkből egyáltalán nem, a városi parkokban pedig télen 4, nyáron pedig este 7 órán túl nem lehetnek jelen szülői kíséret nélkül. Ezen rendelkezés áthágása fegyelmi vétséget képez.

és a fiúk (hátuk mögött a felügyeletet biztosító szülővel!) hazakísérhessék a lányokat.²⁵

A Szekfű Gyula által „neobarokknak” nevezett magyar társadalomban ekkor a hagyományos értékek megtartására helyezték a hangsúlyt. A „neobiedermeier” stílusirányzat jellemzői – a hatalom elfogadása, a moralizáló vallásosság, a családi élet kultusza²⁶ – érvényesültek, melynek világnézetét Szerb Antal szerint egy csonka mondatban lehetne összefoglalni: »Bizony, amikor még...«²⁷ Az alábbiakban azonban látni fogjuk azt is, hogy az iskolában mindez praktikusabb formát kapott, s együtt járt a *társadalmi hasznosság és szépség* modern követelményeivel.

Hatalmas közönség előtt,
nagy siker mellett zajlott le az ág. ev. leánygimnázium műsoros estje

Az ev. leánygimnázium csütörtökön este tartotta meg műsoros estjét a Kónona dísztermében. Színlüdig megtelt nézőtér előtt, akiknek sorában megjelent társadalmi életünk színe-java, közöttük D. Geduly Henrik püspök, Thuránszky Pál főispán, Szógor Pál polgármester, Paulik János korm. főt. ig. lelkész, Dr. Viorisz József, Margócsi Emil főigazgatók és az egyházi élet számos más kitűnősége is. Az estnek egy érdekes vendége is volt, piros feztben megjelent Hadtsi Mússics Hasszán albán herceg is, aki az irredenta mozgalmak miatt már 16 esztendeje Magyarországon emigrál és a Debrecenben megtartott előadása után jött át Nyíregyházára.

A nagy gondal összedílitott műsort, amelyben a derű és irodalom szerencsésen párosult, Buzás R. künferálta be, az egyes számokról rövid kis irodalmi ismertetést adva.

A műsor első száma a képzőművelemnek volt, amely érdekesen és újszerűen hatott Rezsényi Zoltán tanár kifogástalan betanítása és irányítása mellett. Berzsenyi centenáriumi idéte fel Bende Mária nagy sikert szavaltala. Móra Ferenc ar-

fogadás kis jelenetben, amelyben Bernáth E., Bíró I., Fried A., Fuchs K., Fülep E., Kárdos E., Németi M., Oberlander E., Pápay E., Simonfalvi K., Ungár A. aráltak megérdemelt nagy sikert.

Bécsik O., Bolgár K., Csutkay S., Erős L., Fábri E., Fried M., Fried N., Jakó B., Papp K., Simkovits L., Zoltán A. és Weiszler E. magyar táncot táncoltak, egyforma fehér selyem magyar ruhában. Olyan sikerük volt, hogy a közönség állig akarta leengedni őket a színpadról és percekig zuzolt utána a tapsorban.

A pelskel nótátás II. felvonásából adtak elő egy részletet Bende M., Danay Á., Elek M. és Tamáska M. a hivatásos színészeknek is dicséretre való rutinnal és készséggel.

A szünet után Mörzic Zsigmond Sári bíró-jának harmadik felvonását Eördögh S., Gergely K., Karfunkel K., Komáromy K., Krómy K., Mester R. és Reisman M. vitték megérdemelt nagy sikerre.

Színpompás tabló volt a lánccjáték a fonóban, amelyet Barabás M., Czápári G., Fried A., Hall E., Maklár E., Orbán V., Orosz M., Rényi E., Szilárd A., Tamáska M. és Törös

Weiszler Gyula igazgató szerint egyetlen elv vezet az iskolát: „*meg kell becsülni a múlt értékét, amelyből erőt és hitet kell meríteni a jelenre.*”

²⁵ MARGÓCSY JÓZSEF: Utcák, terek, emléktáblák. Fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, Nyíregyháza Városi Tanács V.B., 1984. 192–193.

²⁶ PUKÁNSZKY, 2006. 152.; SIPOS BALÁZS: „Asszonyfejjel férficélokért”. Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról. In.: Palasik Mária – Sipos Balázs (szerk.) 2005. Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon. Budapest, 2005. Napvilág Kiadó, 21–25.

²⁷ SZERB ANTAL: Magyar irodalomtörténet. 1991. 496–497.

Nevelés és oktatás

Az első fennmaradt évkönyvben a tanítás és nevelés címszó alatt a kor pedagógiai kulcsszavait olvashatjuk: jellemfejlesztés, a kötelességérzet fejlesztése, a hazafias és vallásos nevelés, és olyan politikai, nemzeti sorskérdés is, mint „az irredenta gondolat ébredtartsása”. Fegyelmezett volt a kor és általában maga a tanuló ifjúság is: „erkölcsi magaviseletük ellen komoly kifogás” nagyon-nagyon ritkán volt.²⁸

Az evangéliumi szellem, Isten és az ember szeretete volt a mérce, belső elvárásaik szerint „a lányok szívében” kívánták ápolni a valóságosságot, a hazaszeretetet, a felekezeti türelmet, a jótékonyaságot és a munkaszeretetet.²⁹

Viszonylag későn, 1939/40. tanévtől tartottak közös reggeli áhítatot az evangélikus tanulók számára: minden reggel a fizikai előadóban gyűltek össze, hogy egy énekkel, Luther reggeli imájával, igeolvasással, a Fébé naptárának aznapra kijelölt része felolvasásával, a Miatyánkkal és egy újabb énekkel indítsák a napot.³⁰

A nevelés tantermen és iskolán kívüli formában a fiúgimnáziumok gyakorlatát vették át, azzal a különbséggel, hogy a katonás (fiús) megoldások helyett a lányok gondoskodásvágyának adtak nagyobb teret: pl. a cserkészet „szüneteltették”, de működött az Ifj. Segítő Egyesület, Önképzőkör, Ifj. Vöröskereszt Egyesület és daloskör. Az Önképzőkör különböző zenés számokkal, versekkel március 15-i ünnepséget, vagy más zenés-irodalmi estet rendezett, amelynek bevételét pl. a könyvtár létesítésére fordították. A vöröskereszt egylet vásárokat tartott a tagok legkülönbözőbb kis kézműves termékeiből: bevételüket további beszerzésre fordították. A felsősök 50 sírt gondoztak a hősök temetőjében és karitatív munkákat végeztek, vagy gyűjtést kezdeményeztek a „németországi segítségre szorult középosztály” javára.³¹

Nemcsak az iskola, hanem a város kedvelt eseménye volt, az évente megrendezett Tornaünnepély (amely az iskolai rendezvények sorában egészen hosszú életet élt, a közoktatásban még a 80-as években is létezett). A községi polgári leányiskola tornacsapatával közösen az év végén (június második fele) rendezték meg.

A bujtosi sporttelepre egy katonazenekar indulója vezette a lányokat. Katonás rendben vonultak be, majd nagyszámú nézőközönség előtt mutatták be a „szabad-

„Lángoló, könnyes szemmel Felvidékeink felszabadulását ünnepelni” mentek a VIII. osztályosok, amikor a gondolat megfogalmazódott: az iskolának legyen zászlaja. 1939-ben készült el.

²⁸ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1923–24. 5.; A nevelési elvekről, a tanév eseményeiről, 6–9.

²⁹ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1926–27. 24., Evangélikus Leánygimnázium évkönyve 1932–33. 12.

³⁰ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1939–40. 16.

³¹ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1923–24. 9.

gyakorlatokat”, szergyakorlatokat és kézi gyakorlatokat. „Szemet és lelket gyönyörködtetően” félezer kis nemzeti színű zászló villant egyszerre a kis kezekben a zene ütemeire. Akárcsak a mai olimpiai és világversenyegek megnyitóján, „szűnni nem akaró taps” jutalmazta a lányokat. Az eseményt a *Hymnus* és a *Szózat* keretezte.

A tanulmányi kirándulások igen változatos tematikájúak voltak, s középpontjukban nem csupán a művelődés, szórakozás, a kikapcsolódás élményközpontú helyszínei álltak, hanem üzemek is: pl. az ózdi vasmű, a helybeli villanytelep, Irsay Gusztáv vasöntődéje, a Májerszky-féle vasgyár. A nagyobb hazai és külföldi kirándulásokon (pl. Boldogkőváralja, Aggtelek, Budapest, Bécs, Ausztria, Bajorország) építészeti, kulturális és természeti értékeket csodálhattak meg osztálynyian. (Tehát ezeken csupán az iskola tanulóinak egy része vehetett részt – bizonyára tanulmányi eredményeik és szüleik anyagi lehetőségeinek függvényében).³² A látottakról az évkönyvekben számoltak be a tanárok.

Az értelmiségivé válás egyik „iskolája” volt a gimnázium saját ifjúsági lapja. A *Mi újságunk* 1936-tól jelent meg, kezdetben kézzel írott, majd litografált formában, s évente 4-8 számot adtak ki.³³

Az iskola inspirálta a nyíregyházi zenei kultúra fejlődését is. „Kodály hangversenyt” szerveztek, amelyen Kodály maga is megjelent és a vidéki zenei élet fontosságáról beszélt. A *Pesti Napló* így méltatta az alkalmat és a helyszínt: „Magyar város, melyet iskolás gyermekek tanítanak muzsikára.”³⁴ Az ifjúsági dalkört ebben az időben Krecsák László vezette, s repertoárjukban olyan művek is szerepeltek, mint Kodály *Gergelyjárása*.

A tanárok tudományos, irodalmi, művészeti és társadalmi munkássága általában is fontos volt, erről az évkönyvek minden esetben külön szólnak. A tantestületben olyan neves egyéniségeket, írókat találunk, mint Ambrózy Géza, Fehér Gábor.

Általánosságban a kor és a közoktatás elvei és nyelve is gyakorlatiasabb irányt vett az alapítás korszakához képest. Az 1924. évi 11. tv. szerint a gimnázium feladata, hogy „tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa és felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.” Az 1934. 11. tv-ben már nem találkozunk a „vallás” kifejezéssel, szerepel viszont benne a „nemzeti jelleg”, a „humanisztikus és reális elemek”, s hogy műveltségük birtokában a „tanulók hasznos tagjai lehetnek a magyar társadalomnak, képzett munkásai a magyar közéletnek.” A harmincas években megjelent a „munkáltató iskola”, a „haladó iskola” fogalma, amelynek célja, akár a mai követelményeknek is megfelelhet: „a tanulót, mint aktív személyt bevonni a tanításba egyéni képességeinek és előismereteinek felhasználásával; önállóságra szoktatni a tanulót, ki lelkiélmény alapján, a közös munka ideje alatt, összes érzékszervei igénybevételével tegye tudatossá az új ismereteket.” Az iskolában tett látogatásakor dr. Bessenyei Lajos tankerületi főigazgató meg kellett állapítsa: a munkáltató iskola megvalósítása terén a

³² Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1925–26. 14–17.

³³ LAKATOS ÉVA: Magyar irodalmi folyóiratok. Magyar Színház–Napkelet (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei, „A”. sorozat 14–16.) Budapest, 1979. 1325.

³⁴ Pesti Napló, 1937. május 16. 110. sz.

debreceni tankerületben ez az iskola vezet, és „az osztályfoglalkoztatás is teljes virágzásban uralkodik itt.”³⁵

Háborús évek

A második világháború időszakának fontosabb, az iskolát érintő eseményeit Horváth Sándornak az 50. évre írt iskolatörténeti tanulmánya is rögzítette – kritikus hangvétellel.³⁶ Arra is találunk példát ugyanakkor, amikor a gimnázium szellemisége meghaladta a kor pedagógiai és politikai színvonalát, s emberségből is példát tudott adni.

1936 szeptemberében az iskolaalapító Geduly Henrik éves püspöki jelentésében a tiszai egyházkerületi közgyűlésen mondja ki a nagy feltűnést keltő bátor mondatokat: „megengedhetetlen, hogy felekezeti szempontból első és másodosztályú állampolgári minősítés, megkülönböztetés létrejöhesse.”³⁷

A 25 éves évforduló alkalmával az iskola 268 tanulója és 20 kollégája számára Weiszer Gyula igazgató, az iskola maga „differentia specificáját” nem is egy adott kor szellemiségében, nem a kiváló sporteredményekben, ünnepélyekben, még csak nem is a tanulmányi eredményekben látta, hanem tanár és diák munkájában, evangéliumi szellemiségében, amelynek középpontjában az Ige szavai állnak: „Erős vár a mi Istenünk!”

A háborús évek felé haladva azonban szaporodtak a gondok: „állandó változás”, „idegesség”, „leromlott lelki egészség”, a család, az otthon, a társadalom „ezernyi baja” – így sorjáznak az évkönyvi minősítések. 1940-ben az épületet a honvédség foglalta le, s az osztályok csak a Kálvium polgári leányiskolában tanulhattak. Ennek ellenére a fenntartónak és az állami szerveknek is hivatalos látogatások alkalmával még mindig kellett állapítaniuk: az intézet a Tiszántúl legjobb leányiskolája.

Az évkönyvek megemlékeznek a háborús esztendőik sikereiről, a területnövekedésről, s tragikus eseményeiről (Teleki Pál miniszterelnök haláláról). A zsidótörvények és a kor emberellenes politikája éreztette hatását: míg korábban a tanulók mintegy egyharmada volt izraelita vallású, az 1940–41. tanévben már csak három volt felvehető az első osztályba.

A fájdalmas veszteségek száma szaporodott. A jubileum évében (1941. december 1-jén) vesztette el a tantestület a harctéren szerzett betegségében Fehér Gábort, akit az 50. éves jubileum iskolatörténet-írója Horváth Sándor, mint a „legvilágosabban látó nevelő”-t mutatott be. Tanártársa, Ambrózy Géza írta róla a nekrológot, amely szerint erős, kérkedés nélküli magyarság, vallásosság és művészi érzék jellemezte. Tanítványainak „apja volt”, s azon kevesek közé tartozott, akik „a művelt középosztályba való tartozásuk mellett nem vesztették el néppel való együvé tartozás érzését”.³⁸ Hagyatékát (levelek, iratok, órai jegyzetek) a Móricz Zsigmond Megyei és Városi

³⁵ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1935–36. 29–30.

³⁶ A nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium jubileumi évkönyve. Nyíregyháza, 1967. 6–13.

³⁷ MARGÓCSY JÓZSEF: Geduly Henrik nyíregyházi évtizedei. Pályaképvázlat. In: A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai I. Évkönyvek. Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 16. Nyíregyháza, 2003. 244.

³⁸ Ambrózy Géza nekrológja Fehér Gáborról. In.: Evangélikus Leánygimnázium évkönyve, 1941–42. 28.

Könyvtárban egy egész raktári polcon megtalálhatjuk – az utókor általi méltó feldolgozásra még mindig vár...

1943–44-es háborús évben a tanév csak november 2-án kezdődött és április 1-én már be is fejeződött. A 322 tanuló közül 46-ra várt családjával együtt a deportálás, a náci haláltáborokban a pusztulás. Hányan éltek esetleg túl, hányan tértek vissza? Nem tudjuk. Ahogyan pontosan azt sem, hogy a katonaként bevonuló családfejek közül hányan térhettek vissza harcterekről, a hadifogolytáborokból, később nők és férfiak a „malenkij robotról”. A politika által megnyomorított oktatást, az akkoriak és a későbbi generációk elfojtott emlékeit és gyászát jellemzi, hogy az áldozatokról, veszteségekről az 1943–44. tanév évkönyve egyetlen szóval sem emlékezik meg! Történet ez ismeretek hiányában, megalkuvásból, félelemből, vagy a még életben maradtak, életveszélyben rettegők védelmében, – mégis elfogadhatatlanul. Az évkönyv lakonikusan közli: a tanév háborús volt, a tanítást később kezdték és hamarabb fejezték be, s az előírt tananyagot ennek ellenére csaknem teljesen – a lényegyet kiemelve, a tananyagot sokszorosítva és a tanítványoknak megküldve – átvették.

1944-ben a front elérte Nyíregyházát. Az iskola épülete vöröskeresztes, majd szovjet hadikórház lett.

Az utolsó évek

A front elvonulásával, a szovjet katonai parancsnokság utasítására 1944. november 20-án kezdődött meg a tanítás, az első tanítási napon – a Kossuth Gimnáziummal közösen és együttesen – mindössze 24 diákkal. Minden nap nőtt a létszám, s minden visszatérőre nagy örömmel tekintettek: „ő is él!” A vásott nebulóknak akkor és még később is megfelelő kifogás volt, ha valamit nem tudtak: „vojna, vojna!”, (oroszul háború, ezt hamar megtanulták a szovjet katonáktól), azaz „amikor vettük ezt az anyagot, háború volt, tehát nem tudom.” Megfelelő épület, felszerelés, tüzelőanyag nem volt – emiatt 30 percig tartották az órákat –, s a tanítással párhuzamosan kellett a feltételeket megteremteni. Tanárok és diákok egyként két kezük munkájával hozták rendbe az épületet, így az 1945–46-os tanévet már saját épületben kezdhették a lányok Labossa Lajos igazgatása alatt (1944–48-ig).

Akkor 14 éves fiától, Labossa Lászlótól (ma már nyugalmazott, Kölcsen szolgált evangélikus lelkésztől) tudom, hogy egyszerű ember volt, úriemberi, lelkészi büszkeség nélkül, nagy műveltséggel: három nyelven (francia, olasz, német) olvasta el a teljes *Bibliát*, összesen 67-szer! Felesége, Polster Erna (a nyíregyházi evangélikus gyülekezet örökös presbitere) szintén az iskolában tanított. (A mai iskola igazgatói irodája melletti fényképen a 1924-es tanév tanári karában, az első sorban ül, fehér ruhában). Az iskola államosítása után németet már nem, helyette oroszot kellett tanítani – a tanárokat átképezték. Többen komoly hitben jártak, vallásosságukat azonban egyre kevésbé tudták megélni. A tanári kar azonban maradt a régi – az átmenetet a diákok kezdetben nem nagyon érzékelték.

A „B” listázás célja a korábbi vezető és értelmiségi réteg és családtagjainak meghurcolása, egzisztenciális ellehetetlenítése volt. Labossa László elbeszélése szerint a

hatalom emberei szerveztek Nyíregyházán is olyan tüntetéseket a listázandók és „reakciósok” ellen, amelyeken diákok is szép számmal részt vettek, követelve, hogy pl. a római katolikus pap, az Angolkisasszonyok Leánylíceumának korábbi hitoktatója dr. Száva János kanonok szólaljon meg („Lássuk Szavát, halljuk szavát!”), vagy a Posta vagy a Megyeháza előtt skandalva, hogy korábbi tisztviselők távozzanak a hatalomból.

A diákoknak csapatban, teherautókkal kellett a falvakat járni, a gazdákkal békekölcönt jegyeztetni, orosz dalokat énekelve. „Hangulatkelző sétákat” kellett tenni a nagyvárosokban is: meghatározott útvonalon mentek a diákok – leány- és fiúiskolák tanulói együttesen – nagyobb tereken, utcasarkokon megálltak és körben állva énekeltek kötelességből és/vagy egyszerűen a háború borzalmait túlélve örömmel, felszabadultan.

Az államosítás

Az 1945 utáni időszak az oktatásban is azonnali változást hozott. Létrejöttek a nyolc osztályos általános iskolák és ezzel párhuzamosan – az 1945–46-ban kiadott miniszteri rendeletekkel – a leánygimnáziumok négy osztályossá alakultak át a 14-18 éves leánytanulók számára.

Az elcsalt „kékcédulás választások” után összeült országgyűlés 1948. június 16-án megszavazta „a nem állami iskolák és nevelő intézmények állami tulajdonba és irányításba vételét” (1948. évi XXXIII. törvény). Az evangélikus Püspöki Kar körrendeletben (190/II./1948) utasította az egyházközségeket a törvény végrehajtására. A nyíregyházi Elnökség bejelentését pedig, hogy az egyházközség teljes iskolai vagyona 1948. július 1-jei hatállyal állami tulajdonba ment át, a Képviselőtestület – az 1948. július 18-i közgyűlésén (az elemi iskola dísztermében, azaz éppen ott, ahol a Leánygimnázium létrejöttét is kimondták harmincegy évvel korábban) – egyetlen mondatban, „sajnálattal veszi tudomásul”.³⁹

Az evangélikus Geduly Henrik Leánygimnáziumot 1948. augusztus 21-én államosította a IV. sz. miniszteri bizottság. A „Geduly” immár államosított intézményként, az Állami Petrőczy Kata Szidónia Leánygimnázium nevet kapta, de így csupán egy évig működhetett: 1949. augusztus 29-én a V.K.M. 1280 – M. -3/1949./IV. sz. rendelete alapján beolvadt az Állami Zrínyi Ilona Gimnáziumba, (az Angolkisasszonyok államosított Leánygimnáziumába), amely a Báthori utcából költözött ekkor a Jósa András u. 2. sz. alá. A „Zrínyi” a nyíregyházi tankerületi főigazgató értekezletén hozott döntés értelmében átvette a volt „Petrőczy” „ingó és ingatlan vagyonát”. (Ahogyan az államosított Angolkisasszonyok teljes ingatlan vagyona a Közgazdasági Fiúgimnázium tulajdonába került (Báthori utcai épületébe 1949. szeptember 12-én költöztek).

A Kéttagú Államosító Bizottság 1950. január 13-án, a Nyíregyházi Állami „Zrínyi Ilona” Ált. Leánygimnázium igazgatói irodájában döntött a Jósa András

³⁹ Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség levéltára. Jegyzőkönyv a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Képviselőtestületének 1948. július 18-án a Központi Evangélikus Iskola dísztermében tartott üléséről. https://library.hungaricana.hu/hu/view/E_Nyiregyhaza_Vegyes_Jkv_1939_1950/?pg=330&layout=5

utcai ingatlan államosításáról⁴⁰ Az indoklás szerint az ingatlan „mivel az ingatlan tulajdonosa a nyíregyházi ág. ev. egyházközség volt, az intézet teljes egészében tanítási célokat szolgált, ezért az ingatlan teljes egészében állami tulajdonba megy át.”⁴¹

Az államosítás utolsó – jegyzőkönyvben rögzített – lépése volt, hogy miután minden az állam tulajdonába került, a bizottság a volt evangélikus leánygimnáziumban és az Angolkisasszonyoknál talált hét fészületet, a jegyzőkönyv megfogalmazása szerint, mint „120 Ft értékű ingóságokat” az evangélikus egyháznak illetve az Angolkisasszonyok zárdájának elküldte.⁴²

A „Geduly” államosításával kapcsolatban a volt fenntartó „semmi kifogást vagy észrevételt” nem tett – próbálta volna!

Az államosítás története azonban külön tanulmányt igényel, s itt elegendő rögzíteni: az MKP diktálta erőszak, a megfélemlítés, az egyházak, tanítók és szülők, megosztásának „szalámi-taktikája”, az ateizmus kérdésének taktikus elhallgatása, de különösképpen a középosztály és az értelmiség egyes csoportjainak változásvágya, egy demokratikus kor kibontakozásának rövid ideig tartó reménye és illúziója, s a tömegoktatás eredményei is az államosítás viszonylag egyszerű, helyi szinten gyors megvalósulásához vezettek. S még valami: az Angolkisasszonyok Intézetéből az apácáknak el kellett menekülniük, a két nyíregyházi leánygimnázium tanári kara azonban lényegében változatlan maradt. Még az egyetemisták legismertebb 1956-os követelése között sem találjuk az iskolák visszaadásának igényét sem helyi, sem országos szinten.

Mádi Gyuláné Fábíán Ildikó (Ildikó néni) generációk mértékadó nevelője, magyar-történelem szakos tanár – 1950–53-ig az iskola tanulója – e sorok írójának adott interjújában két szóval jellemezte, hogyan élték meg a két egyházi leánygimnázium egyesítését, államivá és világvá válását, az ötvenes évek diktatúráját, materialista ideológiájának szorítását az állandó félelemben, a családokat és korábbi értékeket feldúló és közben teljesen újat teremteni akaró világban: „skizofrén módon”.

De így élni nem lehet – mondta –, valamiféle belső harmóniát ki kell alakítani, s ez maga az emberi, tanári tartás volt. „Diákként a Dóczyból és Svetitsből érkezve ugyanazt a magas színvonalat találtam Nyíregyházán. Kiváló tanárok tanítottak és neveltek bennünket – neveltek a magatartásukkal, az erkölcsi tisztaságukkal, ami sugárzott róluk, a következetességükkel, s azzal, hogy közel engedtek bennünket, diákokat magukhoz. Mindenkit a keresztnevéen szólítottunk...”

⁴⁰ MNL-SZSZBML, VI. 501. Szabolcs vármegye tanfelügyelőjének iratai. 1950. 36. doboz. VI/a. iskolák államosítása, Középiszkolák. Jegyzőkönyv, 1950. január 13.

⁴¹ VI. 501. 36. doboz. Jegyzőkönyv, 1950. január 13. 1.

⁴² A Petrőczy Kata Szidónia Gimnáziumban 30 Ft értékben 1 fészület, a Zrínyi Ilona Leánygimnáziumban 90 Ft értékben 6 darab fészület volt. VI. 501. 36. doboz. Jegyzőkönyv, 1950. január 13. 2.